

УДК 342.924: 351.746.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.62>

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Зьолка В.Л.,

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник науково-дослідного відділення
адміністративно-юрисдикційної
та оперативно-розшукової діяльності
Держприкордонслужби України науково-дослідного відділу
Національної академії Державної прикордонної служби
імені Богдана Хмельницького,
ORCID: 0000-0002-7815-6393,
e-mail: zolkavalentin@gmail.com*

Халимон С.І.,

*доктор юридичних наук, професор,
заступник начальника кафедри теорії права
та кримінально-процесуальної діяльності
факультету правоохоронної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби
імені Богдана Хмельницького,
ORCID: 0000-0003-2998-7235,
e-mail: halik_chernigov@ukr.net*

Літвін Ю.І.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник науково-дослідного відділення
адміністративно-юрисдикційної
та оперативно-розшукової діяльності
Держприкордонслужби України науково-дослідного відділу
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
ORCID: 0000-0002-0967-738X,
e-mail: litvin1956@ukr.net*

Зьолка В.Л., Халимон С.І., Літвін Ю.І. Концепція розвитку законодавства про державний кордон України в контексті європейської інтеграції.

Сфера прикордонної безпеки в Україні на сьогодні врегульована некодифікованим дисперсним законодавством: численними різноманітними законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами, міжвідомчими та відомчими інструкціями тощо.

При цьому на сьогодні: відсутній єдиний кодифікований нормативно-правовий акт, який цілісно врегульовує державну прикордонну політику; частина норм чинного законодавства застаріла або дублює одна одну; механізми її реалізації недостатньо узгоджені між органами влади.

В умовах реалізації Україною курсу європейської інтеграції аналіз прогресивного досвіду Європейського Союзу щодо нормативно-правової регламентації правовідносин у прикордонній сфері та забезпечення права людини на вільне пересування служить підґрунтям удосконалення національного законодавства. Війна з росією та криза світових систем безпеки вимагають включення механізмів реалізації національної безпеки до законодавства про державний кордон України.

Стратегічні завдання щодо забезпечення безпеки у прикордонній сфері та євроінтеграції вказують на необхідність удосконалення законодавства шляхом розробки Концепції розвитку законодавства про державний кордон України в контексті європейської інтеграції.

У сфері прикордонної безпеки це означитиме: забезпечення національних інтересів у прикордонній сфері на рівні стандартів ЄС; інтеграція в систему спільного європейського управління кордонами (Integrated Border Management, IBM); уніфікація процедур прикордонного контролю; забезпечення ефективної співпраці з FRONTEX та правоохоронними органами суміжних з Україною держав тощо.

Концепція дозволить розробити та ухвалити: «Кодекс України з прикордонних питань України» (Прикордонний кодекс України) або «Кодекс України про державний кордон і прикордонну діяльність», який: систематизує чинне законодавство; дозволить нормативно визначити базові засади державної політики у сфері прикордонної безпеки; приведе його у відповідність до стандартів ЄС; стане стратегічною основою для нормативно-правового регулювання у сфері прикордонної безпеки.

Ключові слова: законодавство про державний кордон України, концепції розвитку законодавства про державний кордон України, кодифікація.

Zolka V.L., Halymon S.I., Litvin Yu.I. The conception of development of legislation on the state border of Ukraine in the context of European integration.

The sphere of border security in Ukraine is currently regulated by uncoded dispersed legislation: numerous different legislative and subordinate legal acts, interdepartmental and departmental instructions, etc.

However, as of today, there is no single codified legal act that comprehensively regulates the state border policy; some provisions of the current legislation are outdated or duplicate each other; mechanisms for its implementation are not sufficiently coordinated between the authorities.

In the context of Ukraine's European integration, the analysis of the European Union's progressive experience on the legal regulation of legal relations in the border sphere and in ensuring the human right to free movement as a basis for improving national legislation as a basis for improving of the national legislation is serving. The war with Russia and the crisis of global security systems are required for including mechanisms for implementing national security within the legislation on the state border of Ukraine.

The strategic objectives of maintaining security in the border sphere and European integration indicate the necessity to improve legislation by formulating a Conception of the Development of Legislation of the State Border of Ukraine in the Context of European Integration.

In the sphere on border security, this will mean: ensuring national interests in the border area at the level of EU standards; integration into the system of joint European border management (Integrated Border Management, IBM); unification of border control procedures; ensuring effective cooperation with FRONTEX and law enforcement agencies of the neighboring countries, etc.

The Conception will allow to develop and adopt: "Code of Ukraine on Border Issues of Ukraine" (Border Code of Ukraine) or "Code of Ukraine on the State Border and Border Activities", which will: systematize the current legislation; allow to define the basic principles of state policy in the sphere of border security; will bring it in line with EU standards; and will become a strategic basis for regulatory and for legal regulation in the sphere of border security.

Key words: legislation on the state border of Ukraine, conceptions of development of legislation on the state border of Ukraine, codification.

Постановка проблеми. Сфера прикордонної безпеки в Україні на сьогодні врегульована некодифікованим дисперсним законодавством: численними різноманітними законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами, міжвідомчими та відомчими інструкціями тощо. Тобто на сьогодні: відсутній єдиний кодифікований нормативно-правовий акт, який цілісно врегульовує державну прикордонну політику; частина норм чинного законодавства застаріла або дублює одна одну; механізми її реалізації недостатньо узгоджені між органами влади.

В умовах реалізації Україною курсу європейської інтеграції аналіз прогресивного досвіду Європейського Союзу щодо нормативно-правової регламентації правовідносин у прикордонній

сфері та забезпечення права людини на вільне пересування служить підґрунтям удосконалення національного законодавства. Війна з росією та криза світових систем безпеки вимагають включення механізмів реалізації національної безпеки до законодавства про державний кордон України.

Україна, як держава-кандидат на вступ до ЄС, згідно «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і її іншими державами-членами» – Розділ III «Юстиція, свобода та безпека» [1] та інших міжнародних актів з прикордонного співробітництва, має зобов'язання адаптувати своє законодавство до *acquis communautaire* – нормативного надбання ЄС.

Мета дослідження. Задекларована постановка проблеми наукового пошуку висуває перед авторським колективом завдання з аналізу сучасного стану правового регулювання норм адміністративного права в процесі забезпечення охорони національних інтересів України у прикордонній сфері та розробити на цій основі науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення законодавства про державний кордон України, зважаючи на необхідність забезпечення права людини на вільне пересування та з урахуванням прогресивних європейських стандартів.

Стан опрацювання проблематики. Ґрунтовний науковий аналіз законодавства про державний кордон України, ідентифікація ключових прогалин, колізій, застарілих норм та недоліків регулювання і реалізації був проведений групою експертів, результати якого було викладено у фундаментальному науковому доробку «Законодавство про державний кордон України : науково-практичний коментар : у трьох томах» [2–4]. Також, необхідно звернути увагу на останні дослідження у сфері прикордонної політики. В. Нікіфоренко та О. Морохов серед стратегічних пріоритетів визначають запровадження європейських принципів інтегрованого управління державним кордоном України, забезпечення реалізації Стратегії національної безпеки, Стратегії інтегрованого управління державним кордоном України. Реалізація адаптованої Річної національної програми та досягнення взаємної сумісності всіх складових сектору безпеки і оборони України за стандартами НАТО. Нарощення спроможностей Морської охорони, розвиток прикордонної авіації та системи висвітлення надводної обстановки [5]. Концептуальні засади використання безпілотних літальних апаратів в охороні державного кордону та використання найкращих позитивних світових практик розглянуто у працях Нікіфоренко В., Халимона С., Гринько С., Зьолки та інших [6; 7]. Сфера прикордонної політики хоча і перебуває у полі зору вітчизняних вчених, проте постановка такого концептуального завдання ще не обговорювалась на шпальтах наукових журналів, окрім короткої ремарки у статті «Службово-бойова діяльність Державної прикордонної служби України: запрошення до дискусії» про необхідність кодифікації законодавства про державний кордон України [8].

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі в нашій країні та світі відбулися значні військово-політичні та соціально-економічні зміни, які суттєво вплинули на стан національної безпеки України і вимагають розробки та реалізації принципово нових підходів щодо її забезпечення. Тому існує нагальна потреба у коригуванні правових основ забезпечення охорони національних інтересів у прикордонній сфері.

На теперішній час окремі питання забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері регламентуються значною кількістю нормативно-правових актів, але не усі ці акти узгоджені між собою. Їх норми носять фрагментарний характер, що негативно позначається на стані захищеності ключових інтересів не тільки в прикордонній сфері, але й на інших напрямках забезпечення національної безпеки України. Вітчизняне законодавство не повною мірою відображає процеси, що відбуваються у прикордонній сфері, а тому потребує систематизації, гармонізації та вирішення існуючих колізій та прогалин [9, С.3].

Крім того, потребує удосконалення понятійний апарат, зокрема, узгодження його зі стандартом державної мови «Термінологія у сфері безпеки державного кордону» [10], а саме: уточнення змісту понять «охорона» та «захист» державного кордону, які містяться у Законі України «Про державний кордон України; «недоторканність державного кордону», «прикордонна безпека», «безпека державного кордону», «безпека прикордонного простору», «національна безпека у прикордонній сфері», «фронтowa прикордонна зона»; ключові поняття, що стосуються сфери інтегрованого управління державним кордоном України; врахування логіки права ЄС при формулюванні понять, що стосуються сфер прикордонного контролю та адміністративно-юрисдикційної діяльності, тобто, змін акценту з репресивного на забезпечувальний.

Закріплення повноважень органів виконавчої влади на рівні законів, деталізація їх у підзаконних актах, незважаючи на удавану їхню обґрунтованість і глибину, все ж таки, з позицій сьогодення, не вирішили всіх проблем правового регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення захисту національних інтересів у прикордонній сфері.

Уточнення потребує правовий статус Держприкордонслужби, як правоохоронного органу спеціального призначення, щодо нормативного визначення змісту спеціального його статусу та забезпечення ефективними механізмами реалізації військових і правоохоронних повноважень шляхом їх диференціації.

Позитивним зарубіжним досвідом у цьому напрямку є Закон Республіки Польщі «Про прикордонну службу» ухвалений 12 жовтня 1990 року (зі змінами), який містить 157 статей [11]. Правовими інститутами, які врегульовані зазначеним Законом є, зокрема: проходження служби в прикордонній охороні; обов'язки та права службовця прикордонної служби (у тому числі соціально-правовий захист); правовий статус контингентів прикордонної служби, призначених для реалізації завдань за межами держави.

Зміна військового статусу прикордонного органу на правоохоронний спеціального призначення, яка відбулася з набранням чинності Закону України «Про Державну прикордонну службу України», викликала потребу щодо вдосконалення соціально-правового статусу персоналу та правового оформлення спеціально-відомчого соціально-правового захисту як військовослужбовців, так і працівників.

Реалії військово-політичної та криміногенної обстановки в прикордонному просторі вимагають від держави зміцнення престижу служби в Держприкордонслужбі.

Визнання на законодавчому рівні Держприкордонслужби як державного органу, який уповноважений на забезпечення належної взаємодії сил і засобів, що беруть участь в охороні та захисті державного кордону, не знайшло підкріплення адекватними правовими механізмами забезпечення реалізації даної функції.

Існуючий механізм координації у сфері охорони державного кордону був визнаний парламентом неефективним [12]. Запровадження координації прикордонного органу Міністром внутрішніх справ України ускладнювало прийняття оперативних рішень у прикордонній сфері та вирішення питань горизонтальної взаємодії, які залишались поза увагою координуючого органу.

Виконання завдань, щодо забезпечення національної безпеки у прикордонній сфері багатьма органами виконавчої влади створює передумови для дублювання певних функцій, а отже, знижує ефективність управління. Тому актуальним є перегляд функцій державних органів та оптимізація їх повноважень у прикордонній сфері.

У національному законодавстві відсутній комплексний нормативний акт, що визначає правові засади інтегрованого управління державним кордоном України. Повноваження суб'єктів у цій сфері визначаються, переважно, нормативно-правовими актами, що встановлюють правовий статус цих органів, а їх завдання на певний період конкретизуються у Стратегічних та планувальних документах у сфері інтегрованого управління державним кордоном України, які є підзаконними нормативно-правовими актами.

У сучасних умовах громадяни та їх об'єднання стають активними учасниками суспільних відносин, пов'язаних із охороною державного кордону. Національне законодавство не віддзеркалює сучасні економічні, соціальні, ментальні та мотиваційні чинники, які впливають на участь громадян та їх об'єднань в охороні державного кордону України, що перетворює норми на декларації. Це знижує ефективність діяльності зазначених суб'єктів, ускладнює їхню взаємодію у цій сфері. У свою чергу, залишається не конкретизованим існуючий правовий статус громадян як суб'єктів діяльності із забезпечення порядку у прикордонній сфері.

В умовах реформування правової основи діяльності Держприкордонслужби України невикористано недостатньо уваги приділяється удосконаленню адміністративно-правового механізму взаємодії органів Держприкордонслужби та громадян і їх об'єднань у сфері охорони державного кордону. Традиційні та ефективні за радянських часів форми, методи і способи залучення громадян до охорони державного кордону в більшості випадків перестали відповідати чинним нормам закону та розвитку правосвідомості.

На сьогодні адміністративне законодавство не встигає адекватно реагувати на зміни економічних, соціальних умов у прикордонній сфері та не здійснює диференціації форм і способів участі громадськості в охороні державного кордону залежно від ментальних особливостей місцевого населення.

Стратегічні завдання щодо забезпечення безпеки у прикордонній сфері та євроінтеграції вказують на необхідність удосконалення законодавства у прикордонній сфері шляхом розробки Концепції розвитку законодавства про державний кордон України в контексті європейської інтеграції (далі – Концепції).

У сфері прикордонної безпеки це означитиме: забезпечення національних інтересів на рівні стандартів ЄС; інтеграція в систему спільного європейського управління кордонами (Integrated Border Management, IBM); уніфікація процедур прикордонного контролю; забезпечення ефективної співпраці з FRONTEX та правоохоронними органами суміжних з Україною держав тощо.

Концепція дозволить розробити та ухвалити: «Кодекс України з прикордонних питань України» (Прикордонний кодекс України) або «Кодекс України про державний кордон і прикордонну діяльність», який: систематизує чинне законодавство; дозволить нормативно визначити базові засади державної політики у сфері прикордонної безпеки; приведе його у відповідність до стандартів ЄС; стане стратегічною основою для нормативно-правового регулювання у сфері прикордонної безпеки.

Основна ідея кодифікації законодавства про державний кордон України полягає у пріоритетності забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, євроінтеграційній спрямованості та адаптації до *acquis* ЄС й *acquis* Шенген включно з інтегрованим управлінням державним кордоном України.

Розробка Кодексу сприятиме систематизації, гармонізації та уніфікації законодавчих актів у межах єдиного кодифікованого акту, що, у свою чергу, забезпечить стабільність та передбачуваність нормативно-правового регулювання.

Розробка та прийняття кодифікованого нормативно-правового акту з прикордонних питань зумовить: перехід від розрізнених актів до єдиного Кодексу, що забезпечить інтеграцію всіх сфер прикордонних відносин; забезпечить функціональну сумісність з правом ЄС; допоможе підготуватися до участі в Шенгенській інформаційній системі (SIS II); дасть можливість включити у правовий механізм норми європейських директив і регламентів з урахуванням статусу України як кандидата.

Нормотворча діяльність з кодифікації законодавства про державний кордон Україна зумовить необхідність формувати та розвивати своє законодавство відповідно до європейських стандартів і *acquis* ЄС (надбання ЄС) та правових актів права ЄС [13–21] тощо.

Розробка кодифікованого акту з прикордонної безпеки відповідає таким стратегіям, державним програмам, планам як: «Стратегії національної безпеки України»; «Стратегії інтегрованого управління державним кордоном України на період до 2025 року»; «Стратегії воєнної безпеки України»; «Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» тощо.

Впровадження кодифікованого акту сприятиме систематизації норм і законодавчому закріпленню нових категорій і термінів тощо.

Систематизація нормативно-правових актів, які визначають соціально-правовий захист персоналу Держприкордонслужби дозволить: закріпити інститут спеціального відомчого захисту персоналу; гармонізувати соціально-правовий захист суб'єктів, які виконують завдання з охорони державного кордону; врегулювати питання проходження громадянами військової служби в Держприкордонслужбі на рівні закону; конкретизувати суб'єктів та їх повноваження щодо забезпечення прав персоналу Держприкордонслужби; розширити перелік осіб (близьких родичів прикордонників), які потребують правового захисту.

Кодифікація норм у сфері інтегрованого управління державним кордоном України (далі – ІУ ДКУ) усуне проблему відсутності комплексного правового регулювання цієї сфери та стане єдиним інкорпорованим нормативно-правовим актом з питань взаємодії суб'єктів ІУ ДКУ.

Даний правовий інститут (підгалузь) повинен містити положення: про поняття ІУ ДКУ; основні принципи взаємодії та координації у сфері ІУ ДКУ; юридичні факти як підстави взаємодії суб'єктів ІУ ДКУ; основні напрями взаємодії; загальні завдання та часткові завдання суб'єктів ІУ ДКУ; основні форми взаємодії; форми координації; логістику ІУ ДКУ; контроль за здійсненням ІУ ДКУ (демократичний цивільний контроль та громадський нагляд зокрема); порядок вирішення спорів; загальні права координатора та кореспондуючі обов'язки координованих суб'єктів ІУ ДКУ; права та обов'язки суб'єктів ІУ ДКУ, у тому числі юридична відповідальність за порушення взаємодії у сфері ІУ ДКУ.

Щодо взаємодії Держприкордонслужби та громадян, їх об'єднань у сфері охорони державного кордону, ключовими аспектами зазначеного інституту повинні стати питання уточнення поняття, правового статусу учасників, принципів, форм, способів і напрямків взаємодії, правового режиму окремих механізмів взаємодії.

Кодифікований акт (Прикордонний кодекс України) може мати наступну структуру:

1. Загальні засади прикордонної політики України: завдання, принципи, повноваження, правовий статус прикордонної служби та персоналу, а також соціально-правовий захист суб'єктів забезпечення реалізації державної прикордонної політики.
2. Правовий режим державного кордону: делімітація, демаркація, охорона, захист, режим.
3. Прикордонний контроль: порядок перетину, перевірка документів, категорії осіб.
4. Режим у прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах.
5. Морський кордон та виключна морська (економічна) зона.
6. Ведення розвідувальної, контррозвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності (кримінальної розвідки) в інтересах забезпечення охорони та захисту державного кордону України.
7. Інтегроване управління державним кордоном України.
8. Взаємодія Держприкордонслужби та громадян, їх об'єднань у сфері охорони державного кордону.
9. Прикордонне співробітництво із суміжними державами, ЄС, FRONTEX.
10. Інформаційні системи та обмін даними (перехід до інтегрованих цифрових платформ). Інформаційне забезпечення.
11. Відповідальність за порушення законодавства з прикордонних питань.
12. Перехідні положення, гармонізація з *acquis* ЄС.

Інституційне забезпечення реалізації завдань щодо розвитку законодавства про державний кордон України передбачає: проведення експертного аналізу чинного законодавства з прикордонних питань; аудит національного законодавства про державний кордон України на предмет відповідності *acquis* ЄС; створення робочої групи з експертів, представників МВС, Держприкордонслужби, Мін'юсту, МЗС, вчених тощо; заходи з публічного обговорення проєкту Кодексу України з прикордонних питань.

Реалізація Концепції потребує: тісної взаємодії з громадянським суспільством та забезпечення легітимності, відкритості та якості змін; врахування досвіду російсько-української війни та загроз прикордонній безпеці на різних ділянках державного кордону України; створення Координаційної ради з реформи прикордонного законодавства при КМУ із залученням представників парламентських комітетів, ключових міністерств, та центральних органів виконавчої влади; Держприкордонслужби, експертних закладів та громадянського суспільства.

Кодифікація норм у єдиному Кодексі забезпечить створення: єдиної термінологічної бази; узгодження та підвищення ефективності діяльності суб'єктів ІУ ДКУ щодо забезпечення прикордонної безпеки; чітке розмежування повноважень відповідних державних органів у прикордонній сфері; стандартизованої процедури взаємодії громадян, бізнесу та держави на кордоні; зменшення колізій та прогалин у правовій регламентації суспільних відносин у прикордонній сфері; нормативно-правове підґрунтя для правозастосовної практики; забезпечення стабільного нормативного поля для прикордонників, судів, органів контролю; системи цифрових рішень (Smart Border), які знижують вплив людського фактору.

Крім того, сприятиме прогнозованості правозастосування, а саме: передбачуваність рішень органів та підрозділів охорони державного кордону за рахунок єдиних стандартів дій, алгоритмів та механізмів контролю; формуванню єдиної практики перевірки, допуску, затримання, реадмісії тощо; розвитку відповідності загрозам у прикордонній безпеці. Також, забезпечить: пріоритет національних інтересів України; гуманізацію, ефективність та відповідність європейським стандартам у сфері прав людини, зокрема, запровадження стандартів мінімізує втручання у права та свободи особи на кордоні; правові гарантії: права на переклад; права на оскарження рішень прикордонників; недискримінації; права на гендерно чутливі процедури контролю; відкритість для правозахисних організацій моніторингу процедур на державному кордоні; забезпечення принципу пропорційності у застосуванні заходів примусу.

Висновки. Розробка та впровадження Кодексу України з прикордонних питань виступають інструментом зміцнення державності, національної безпеки і наближення до стандартів ЄС, що дозволить системно, гуманно та сучасно врегулювати суспільні відносини у прикордонній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
2. Законодавство про державний кордон України: науковопрактичний коментар: у трьох томах / за заг. ред. В.С. Нікіфоренка, Ю.Б. Курилюка. Том 1. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2023. 618 с
3. Законодавство про державний кордон України: науково-практичний коментар: у трьох томах / за заг. ред. В.С. Нікіфоренка, Ю.Б. Курилюка. Том 2. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2024. 486 с.
4. Законодавство про державний кордон України: науково-практичний коментар: у трьох томах / за заг. ред. В.С. Нікіфоренка, Ю.Б. Курилюка. Том 3. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2025. 198 с.
5. Нікіфоренко, В.С., & Морохов, О.О. (2025). Стратегічні пріоритети діяльності Державної прикордонної служби щодо забезпечення національної безпеки України. *Український політико-правовий дискурс*, (11). URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15488344>.
6. Нікіфоренко, В. (2024). Концептуальні основи використання безпілотних авіаційних систем у охороні державного кордону. *Наукові інновації.*, 20(2), 69–78. URL: <https://doi.org/10.15407/scine20.02.069>.
7. Khalymon, S., Hrynko, S., Zolka, V., Hrynko, R., & Volynets, N. (2021). Legal regulation of unmanned aerial vehicles application in the surveillance of the state border of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 10(40), 190-200. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.40.04.19>.
8. Халимон С.І., Пузирьов М.С. Службово-бойова діяльність Державної прикордонної служби України: запрошення до дискусії. *Migration & Law*. 2023 volume 3, issues 5-6. С. 23–36. URL: <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2023-3-5-6-23-36>.
9. Зьолка В.Л. Охорона національних інтересів України у прикордонній сфері (адміністративно-правовий аспект) : монографія. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2015. 672 с.
10. Проект стандарту державної мови «Термінологія у сфері безпеки державного кордону. URL: <https://mova.gov.ua/gromadskosti/publiczna-informaciya>.
11. Закон Польщі «Про прикордонну службу» ухвалений 12 жовтня 1990 р. (із змінами). URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/pol_prikordon.html.
12. Про додаткові заходи щодо зміцнення обороноздатності та безпеки держави : постановва Верховної Ради України від 6.05.2014 № 1238-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 24. Ст. 887.
13. Регламент (ЄС) 2019/1896 Європейського Парламенту та Ради від 13 листопада 2019 року про Європейську прикордонну та берегову охорону та про скасування Регламентів (ЄС) № 1052/2013 та (ЄС) 2016/1624. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/1896/oj/eng>
14. Регламент Ради (ЄС) 2022/922 від 9 червня 2022 року Про створення та функціонування механізму оцінки та моніторингу для перевірки застосування Шенгенського *acquis* та про скасування Регламенту (ЄС) № 1053/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/922/oj>.
15. Директива Ради 2001/51/ЄС від 28 червня 2001 року, що доповнює положення статті 26 Конвенції про виконання Шенгенської угоди від 14 червня 1985 року. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/51/oj/eng>.
16. Директива Ради 2004/82/ЄС від 29 квітня 2004 року Про зобов'язання перевізників повідомляти дані пасажирів. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/82/oj/eng>.
17. Регламент (ЄС) № 656/2014 Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 року Про встановлення правил спостереження за зовнішніми морськими кордонами в контексті оперативної співпраці, що координується Європейським агентством з управління оперативною співпрацею на зовнішніх кордонах держав-членів Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/656/oj/eng>.
18. Регламент (ЄС) 2024/1356 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року Про запровадження перевірки громадян третіх країн на зовнішніх кордонах та внесення змін до Регламентів (ЄС) № 767/2008, (ЄС) 2017/2226, (ЄС) 2018/1240 та (ЄС) 2019/817. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1356/oj/eng>.

19. Рекомендація Комісії щодо встановлення спільного «Практичного посібника для прикордонників (Шенгенського довідника)» для використання компетентними органами держав-членів під час здійснення прикордонного контролю осіб та заміни Рекомендації (С (2019) 7131 final). URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2022-11/Practical%20handbook%20for%20border%20guards_en.pdf.
20. Повідомлення Комісії до Європейського парламенту та Ради Про встановлення багаторічної стратегічної політики європейського інтегрованого управління кордонами. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023DC0146>.
21. Виконавчий регламент Комісії (ЄС) 2021/581 від 9 квітня 2021 року щодо ситуаційних зображень Європейської системи прикордонного спостереження (EUROSUR)/ URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2021/581/oj/eng.